

KWESTIONARIUSZ POCZUCIA PUNKTUALNOŚCI ZDARZEŃ ŻYCIOWYCH (PPZŻ): KONSTRUKCJA I ANALIZA WŁAŚCIWOŚCI PSYCHOMETRYCZNYCH*

Anna Izabela Brzezińska

Instytut Psychologii UAM
Poznań
Wydział Psychologii SWPS
Warszawa

Radosław Kaczan

Wydział Psychologii SWPS
Warszawa

SENSE OF LIFE EVENTS PUNCTUALITY QUESTIONNAIRE (SLEP): CONSTRUCTION AND PSYCHOMETRIC CHARACTERISTICS

Summary. The paper presents the construction stages of the *Sense of Life Events Punctuality Questionnaire* in three versions – for early, middle and late adults. Work on the questionnaire proceeded in several steps. The starting point was an analysis of the developmental tasks associated with the three stages of adulthood, which were then divided into three domains: I. Relationships and family; II. Education and work; III. Free time and leisure. The first stage consisted in preparing initial content for each of the three versions of the questionnaire. In stage two the aptness of said content (with regard to both terminology and categorization) was evaluated by competent judges. During stage three, 307 adults were diagnosed using experimental versions of the questionnaire (112 of those were young adults, 22-39 years old; 109 were middle adults, 42-60; 86 were late adults, 61-85). Finally, stage four consisted in carrying factor analyses, for each age group separately. In this way the factor structure in each version of the questionnaire could be identified (3, 5 and 5 factors, respectively) and their reliability assessed by Cronbach's *alpha*.

* Artykuł przygotowany w ramach systemowego projektu badawczego finansowanego ze środków Unii Europejskiej – nr WND-POKL-01.03.06-00-041/08 pt.: *Ogólnopolskie badanie sytuacji, potrzeb i możliwości osób niepełnosprawnych* na lata 2008-2010. Lider projektu – Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, partner naukowy – SWPS w Warszawie. Kierownik Zespołu Badawczego SWPS: prof. dr hab. Anna Izabela Brzezińska. Informacje o projekcie: www.aktywizacja2.swps.pl

Wprowadzenie

Realizacja normatywnych zadań rozwojowych, czyli takich, które przytrafiają się większości ludzi w określonym czasie jest ważnym wyznacznikiem przebiegu procesu rozwoju i jakości jego efektów (por. klasyczna praca Havighursta z 1948 roku; patrz: Brzezińska, Appelt, Ziółkowska, 2008). Kiedy analizujemy rozwój w okresie dorosłości musimy przyjąć założenie co do tego, iż proces ten w miarę upływu lat coraz trudniej ująć w ramy norm, których realizacja ściśle wiąże się z wiekiem (por. Helson, Mitchell, Moane, 1984). Pociąga to za sobą trudności we wskazaniu najważniejszego dla jednostki momentu, kiedy dane zadanie jest czy powinno być dominujące, a co za tym idzie – nie można orzekać w sposób obiektywny, zewnętrzny względem jednostki, o tym, czy pojawia się ono o czasie czyli punktualnie bądź nie o czasie – niepunktualnie.

Biorąc pod uwagę to, iż poczucie prawidłowości przebiegu własnego rozwoju, związane m.in. z poczuciem punktualności i przekonaniem, iż „wszystko zdarza się (lub nie zdarza się) w moim życiu o czasie” jest ważnym czynnikiem wyznaczającym jakość funkcjonowania osób dorosłych należy podkreślić, iż przekonanie o punktualności przebiegu własnego życia, kształtujące się na drodze dokonywania porównań z rówieśnikami daje poczucie podzielania z nimi ważnych zdarzeń, a poprzez to przynależności do własnej grupy odniesienia. Stawiając pytanie o to, na ile osoby dorosłe z różnych grup wiekowych zarówno sprawne, jak i z ograniczeniami sprawności spostrzegają siebie jako „punktualne” bądź „niepunktualne” podjęto próbę stworzenia narzędzia, które posłużyłoby do oceny poczucia punktualności pojawiania się wydarzeń życiowych o charakterze wyzwań rozwojowych. W artykule prezentujemy etapy tworzenia tego narzędzia oraz jego właściwości psychometryczne¹.

Podczas pracy nad stworzeniem narzędzia przeznaczonego do diagnozy poczucia punktualności zdarzeń życiowych w różnych wiekowo grupach osób dorosłych, pierwszym i najważniejszym problemem teoretycznym było ujęcie ważnych wydarzeń życiowych w taki sposób, aby całą ich różnorodność i specyficzność dla danego etapu rozwojowego ukazać: (1) jak najprościej, (2) poprzez opis komplementarnych względem siebie i jednocześnie (3) podstawowych obszarów aktywności życiowej w każdym etapie dorosłości.

¹ Analiza wyników uzyskanych w badaniu kwestionariuszem PPZŻ, przeprowadzona w różnych grupach wiekowych w okresie dorosłości, jak i w grupach wyodrębnionych ze względu na poziom sprawności została zaprezentowana w naszym artykule: Brzezińska, Kaczan (w druku). *Poczucie punktualności wydarzeń życiowych osób z ograniczeniami sprawności i osób sprawnych*.

Tabela 1. Zadania i obszary rozwoju w dorosłości w koncepcji Eriksona i Levinsona

OBSZARY ROZWOJU		DOMENY ZDARZEŃ ŻYCIOWYCH I ZADANIA ROZWOJOWE		
ETAPY ROZWOJU W DOROSŁOŚCI	I. Związki z ludźmi i rodzina	II. Nauka i praca	III. Czas wolny i czas dla siebie	
<p>Wczesna dorosłość:</p> <p>20-35 rok życia</p> <ul style="list-style-type: none"> Według Eriksona: intymność vs. poczucie izolacji Według Levinsona: era wczesnej dorosłości <p>Średnia dorosłość:</p> <p>35-65 rok życia</p> <ul style="list-style-type: none"> Według Eriksona: generatywność vs. poczucie stagnacji Według Levinsona: era średniej dorosłości <p>Późna dorosłość:</p> <p>powyżej 65 roku życia</p> <ul style="list-style-type: none"> Według Eriksona: integralność vs. rozpacz Według Levinsona: era późnej dorosłości 	<ul style="list-style-type: none"> niezależnienie się od rodziców (materialne i emocjonalne) wyбір partnera życiowego założenie rodziny opieka i wychowanie dzieci zarządzanie domem ustanowienie satysfakcjonujących związków z własnymi dziećmi zaakceptowanie dorastania dzieci i ich usamodzielniania się ustalenie nowych relacji ze starzejącymi się rodzicami podjęcie nowych ról w obszarze rodzinnym (babcia, dziadek) przystosowanie się do śmierci najbliższych zapewnienie sobie satysfakcjonującego standardu życia 	<ul style="list-style-type: none"> start w karierze zawodowej opanowanie wymagań i umiejętności niezbędnych w realizacji zadań zawodowych oraz w kontaktach ze współpracownikami osiągnięcie satysfakcji z wykonywanej pracy łączenie ról zawodowych i rodzinnych oraz podejmowanie nowych zadań podjęcie nowych ról w obszarze zawodowym (doradca, mentor) 	<ul style="list-style-type: none"> znalezienia dla siebie społecznej grupy odniesienia – np. grupy towarzyskiej kształtowanie indywidualnego stylu życia (łączenie zadań z różnych obszarów życia: rodzinnego, zawodowego, osobistego) akceptacja zachodzących zmian (biologicznych, psychicznych, społecznych) podjęcie wysiłku twórczej adaptacji do zmian zyskiwanie niezależności i samodzielności w planowaniu i działaniu podjęcie działań na rzecz innych i troszczenia się o nich radzenie sobie ze zmianami organizmu poszukiwanie nowych form aktywności poszukiwanie kontaktów wśród ludzi w różnym wieku akceptacja własnego życia, znalezienie własnej filozofii życiowej kształtowanie poglądu dotyczącego śmierci 	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Erikson, 1950; Havighurst, 1981; Levinson, 1986; Brzezińska, 2000; Bee, Bjorklund, 2004

Na podstawie analizy literatury (por. tabela 1; za: m.in. Erikson, 1950; Havighurst, 1981; Franz, White, 1985; Levinson, 1986; Pulkkinen, Nurmi, Kokko, 2002; Bee, Bjorklund, 2004; McCrace, Costa, 2005) oraz wybranych kwestionariuszy diagnozujących funkcjonowanie osób dorosłych (m.in. Ryff, 1995; Helson, Srivastava, 2001;) wyróżniliśmy trzy domeny: I. związki z ludźmi i rodzina; II. nauka i praca (zajęcie – *occupation*), III. czas wolny i czas dla siebie. Pierwsza domena związana jest z budowaniem i podtrzymywaniem relacji z innymi ludźmi, powiązanych z założeniem rodziny, urodzeniem i wychowaniem dzieci, opieką nad rodzicami i osobami bliskimi. Druga związana jest z aktywnością zawodową i edukacyjną, zdobywaniem doświadczenia i niezależności ekonomicznej oraz osiąganiem sukcesu materialnego i zawodowego. Trzecia, najogólniej rzecz ujmując, odnosi się do wewnętrznie motywowanej aktywności własnej jednostki oraz wysiłków podejmowanych na rzecz rozwoju osobistego, spełniania marzeń i pragnień, ale też szeroko ujętej aktywności społecznej na rzecz innych. Sądzymy, że w tych trzech obszarach mieszczą się wszystkie najważniejsze zadania rozwojowe, jakie stoją przed ludźmi dorosłymi, tak kobietami, jak i mężczyznami, niezależnie od stopnia ich sprawności.

Podstawy teoretyczne narzędzia

Tradycyjnie bieg życia ludzi wyznaczany był przez ich wiek i związane z nim naciski biologiczne (np. zmiany hormonalne, choroby związane z wiekiem, procesy naturalnego starzenia się) oraz przypisane do tego wieku oczekiwania i wymagania stawiane przez otoczenie społeczne, a regulowane przez normy, obyczaj i czas historyczny (por. Brzezińska, 2005). Określenie determinujących rozwój czynników biologicznych i społeczno-kulturowych, charakterystycznych dla kolejnych etapów rozwoju, a zatem również i możliwość konceptualizacji pojęcia punktualności i niepunktualności w ich realizacji pojawia się pod pojęciem „zadania rozwojowego”. Havighurst (1948/1981), konstruując swoją, klasyczną już dziś, koncepcję zwrócił uwagę na to, iż zmienność zadań w ciągu życia wynika z trzech wzajemnie wpływających na siebie czynników: biologicznych, związanych z dojrzewaniem organizmu, społecznych, związanych z jakościowo innymi w każdym kolejnym etapie życia wymaganiami kierowanymi do jednostki ze strony jej otoczenia społecznego oraz psychicznych, związanych z kształtowaniem się nowych, coraz bardziej indywidualnych potrzeb oraz ze zmianami w spostrzeganiu, ocenianiu i rozumieniu siebie i świata, w tym ze zmianami samoświadomości. Wszystkie te czynniki wydawały się dotąd tworzyć stabilny i względnie przewidywalny kontekst rozwoju jednostki, dając tym samym badaczom mocne podstawy do określania treści (jakie zdarzenie) i czasu (kiedy w biegu życia jednostki) wystąpienia zdarzenia o potencjalnie istotnych dla przebiegu i efektów rozwoju skutkach.

Obecnie jednak mamy do czynienia z procesami, które do pewnego stopnia unieważniły te prawidłowości i które powiązane są ze zmianami społecznymi i procesami

cywilizacyjnymi, np. globalizacją i przemianami na rynku pracy (por. Mach, 2003, s. 176; Giddens, 2005, s. 83-85). Silne różnicowanie się ścieżek rozwojowych już od okresu wczesnej dorosłości powoduje znaczną różnorodność w efektach rozwoju u poszczególnych osób (Buhl, Lanz, 2007; Lanz, Tagliabue, 2007; Maček, Bejcek, Vaničková, 2007). Proces ten nazywany jest indywidualizacją i destandardyzacją ścieżki życia (Grob, Krings, Bangerter, 2001) i wiąże się ze wzrostem możliwości dokonywania wyborów oraz koniecznością aktywnego kształtowania biegu życia przez samą jednostkę. Zmiany te przejawiają się przede wszystkim w coraz dłuższym okresie wchodzenia w dorosłość (por. Brzezińska, Piotrowski, w druku), większej koncentracji na zadaniach związanych z edukacją i czasem wolnym u młodych ludzi (por. Krings i wsp., 2008), dłuższym okresem różnorodnej aktywności u osób starszych – mimo upływu lat i związanego z tym procesu biologicznego starzenia się i mimo wypadania w sposób naturalny (śmierć, znaczna utrata sprawności) czy rezygnacji z niektórych tradycyjnie pełnionych ról, np. związanych z płcią czy ról zawodowych (por. Brzezińska, Appelt, Ziółkowska, 2008).

Ze względu na opisane powyżej procesy, zmianie ulega również sposób patrzenia na temporalny aspekt rozwoju. Każdorazowo wiąże się to z koniecznością odpowiedzi na pytanie o indywidualną ocenę tego, czy poszczególne zdarzenia w życiu osób dorosłych pojawiają się i – co ważniejsze – spostrzegane są jako punktualne, czy nie (Bee, 2004). Z punktu widzenia konsekwencji rozwojowych ważne jest też inne pytanie – na ile w percepcji jednostki pojawienie się jakiegoś, ocenionego jako ważne czy wręcz przełomowe, zdarzenia życiowego wiąże się z poczuciem bycia odpowiednio przygotowanym na nie, a na ile powoduje to poczucie niedopasowania, braku gotowości, nawet poczucia chaosu i dezorganizacji dotychczasowego sposobu życia?

Przekonania, i związane z nimi odczucia, o punktualności pojawiania się zdarzeń życiowych i realizowanych – powiązanych z nimi – zadań rozwojowych konstruowane są w umyśle ludzi przede wszystkim na podstawie porównywania przebiegu własnego życia z życiem innych osób, głównie rówieśników. Zdarzenia, które podzielamy z naszymi rówieśnikami i które wydarzyły się w naszym życiu w podobnym czasie, w jakim jesteśmy skłonni uznawać za punktualne, a przez to dające nam poczucie afiliacji do własnej grupy wiekowej (por. Krings i wsp., 2008). Natomiast w sytuacji, w której spostrzegamy duży rozdźwięk pomiędzy tym, czego doświadczamy a tym, co uznajemy za „normalnie” przypisane do naszego wieku i w związku z tym podzielane przez naszych rówieśników, kształtują się przekonania o braku punktualności w rozwoju. Nacisk zatem położony jest tutaj na subiektywną ocenę danego zdarzenia, dokonywaną przez jednostkę w tym momencie życia, w jakim się znajduje.

Za Bee (2004, s. 9) możemy stwierdzić, iż: „głównym aspektem indywidualnych doświadczeń życiowych jest przeżycie ich w odpowiednim czasie.” Zatem ważne jest to, w jaki sposób ludzie odczuwają moment pojawienia się danego wydarzenia i przebieg realizacji zadań rozwojowych przypisanych do ich wieku oraz to, na ile pojawienie się jakiegoś zdarzenia życiowego i wynikającą z niego realizację zadania roz-

wojowego spostrzegają jako punktualne, czyli pojawiające się w tym samym czasie, jak w przypadku ich rówieśników, a na ile spostrzegają to jako niepunktualne, czyli zdarzające się im dużo wcześniej lub dużo później w stosunku do osób w tym samym czy zbliżonym wieku.

Inaczej mówiąc zakładamy, że **poczucie punktualności** pojawienia się zdarzeń życiowych to poczucie realizacji o czasie (punktualnie – *on-time*), czyli w podobnym czasie, jak u rówieśników, związanych z nimi zadań rozwojowych przypisanych do danego wieku (etapu w rozwoju). Analogicznie, **poczucie niepunktualności** pojawienia się zdarzeń życiowych (*off-time*) to poczucie pojawienia się zdarzenia życiowego i obowiązku realizacji związanych z nim zadań rozwojowych zbyt wcześnie lub zbyt późno w porównaniu z rówieśnikami.

Charakterystyka kwestionariusza

Odmienność wydarzeń życiowych i zróżnicowanie treści zadań rozwojowych, charakterystycznych dla trzech okresów dorosłości spowodowały konieczność stworzenia trzech wersji narzędzia dla trzech grup osób dorosłych: młodszych, średnich i starszych. Dla uproszczenia posługiwać się będziemy trzema skrótami: dla Kwestionariusza Poczucia Punktualności Zdarzeń Życiowych w wersji dla młodych dorosłych (wczesna dorosłość) – PPŻ-WD, dla Kwestionariusza Poczucia Punktualności Zdarzeń Życiowych w wersji dla osób ze środkowej dorosłości – PPŻ-ŚD i dla Kwestionariusza Poczucia Punktualności Zdarzeń Życiowych w wersji dla osób z okresu późnej dorosłości – PPŻ-PD.

Konstrukcja kwestionariusza PPŻ

Lista wydarzeń życiowych, generujących odpowiednie zadania rozwojowe zaczerpnięta z literatury przedmiotu (głównie: Havighurst, 1981; Brzezińska, 2000; Glover, 2000; Bee, Bjorklund, 2004) posłużyła do przygotowania 106 określeń dotyczących najważniejszych wydarzeń życiowych okresu dorosłości, podzielonych na przynależne okresowi wczesnej (32 stwierdzenia), środkowej (47 stwierdzeń) i późnej dorosłości (28 stwierdzeń). W celu wyboru określeń najtrafniej opisujących wydarzenia życiowe w danym okresie dorosłości oraz po to, aby ograniczyć ich liczbę najpierw dokonano ich oceny pod względem trafności teoretycznej i dobroci językowej, odrzucając określenia powtarzające się, niejasne i wieloznaczne oraz takie, które były niespecyficzne dla danego okresu dorosłości.

Po tej analizie do wersji eksperymentalnej weszły: 22 określenia dotyczące wczesnej dorosłości, 28 określeń dotyczących środkowej dorosłości oraz 28 określeń dotyczących późnej dorosłości. Następnie określenia te – dla każdej przygotowywanej wersji kwestionariusza osobno – zostały poddane procedurze oceny metodą sędziów kompetentnych w celu sprawdzenia trafności teoretycznej i dokonania pogrupowania na węższe kategorie. Osobami dokonującymi oceny (sędziami) było troje psychologów

dysponujących wiedzą na temat rozwoju człowieka. Wyniki dokonanych przez nich analiz zostaną przedstawione osobno dla każdej z wersji narzędzia.

Jako pierwszej dokonano analizy treści pozycji wchodzących w skład kwestionariusza przeznaczanego dla osób w okresie wczesnej dorosłości. Sędziowie oceniali 22 pozycje (tabela 2). Troje sędziów dokonało następującego podziału pozycji do kategorii oraz przypisało im nazwy: (1) rodzina i bliskie związki: 1, 2, 3, 4, 6, 13, 21; (2) niezależność finansowa: 5, 7, 8, 9, 18; (3) inwestowanie w siebie: 11, 12, 15, 17, 19; (4) znajomi i przyjaciele: 14, 16, 22. Sędziowie zgodnie uznali, iż pozycje 10 i 20 w ich ocenie nie pasują do żadnej z kategorii i powinny być wyłączone z ostatecznej wersji kwestionariusza dla tej grupy wiekowej.

Tabela 2. Treść pozycji – wczesna dorosłość

01. Wybór partnera życiowego	02. Przyjście na świat pierwszego dziecka
03. Uczenie się życia z partnerem	04. Opieka i wychowanie dzieci
05. Rozpoczęcie pracy i wybór ścieżki kariery zawodowej	06. Zarządzanie domem i organizacja życia domowników
07. Planowanie własnych wydatków i inwestycji	08. Zakup mieszkania
09. Zdobywanie niezależności finansowej	10. Zdobywanie niezależności emocjonalnej
11. Działalność w partiach politycznych i stowarzyszeniach	12. Bycie wolontariuszem
13. Pomaganie własnej rodzinie (rodzicom, rodzeństwu, krewnym)	14. Podtrzymywanie kontaktów z rówieśnikami i nawiązywanie nowych znajomości i przyjaźni
15. Rozwijanie własnych zainteresowań i hobby	16. Spotkania towarzyskie i miła zabawa
17. Zwiedzanie i poznawanie nowych miejsc	18. Podnoszenie kwalifikacji zawodowych
19. Nauka języków obcych	20. Wybór własnego stylu życia
21. Satysfakcja z życia seksualnego	22. Posiadanie bliskich związków emocjonalnych i czerpanie z nich radości

Źródło: opracowanie własne

Następnie dokonano analizy treści pozycji wchodzących w skład narzędzia przeznaczanego dla osób w okresie środkowej dorosłości. Sędziowie oceniali 28 pozycji (tabela 3). Troje sędziów dokonało następującego przydziału pozycji do kategorii oraz przypisało im nazwy: (1) rodzina: 11, 12, 13, 14, 15, 16; (2) zdrowie (ciało): 1, 2, 4, 17; (3) praca: 6, 7, 8, 10, 23; (4) relacje Ja-Inni: 9, 18, 19, 20; (5) rozwój osobisty i satysfakcja życiowa: 3, 5, 24, 25, 26. Sędziowie uznali, iż pozycje 21 i 22 w ich ocenie nie pasują do żadnej z kategorii, a w przypadku pozycji 27 i 28, że sposób ich sformułowania może być niezrozumiały dla osób badanych i dlatego powinny być wyłączone z ostatecznej wersji kwestionariusza.

Tabela 3. Treść pozycji – średnia dorosłość

01. Zaakceptowanie i przystosowanie się do zmian w wyglądzie własnego ciała	02. Zaakceptowanie i przystosowanie się do zmian we własnej sprawności fizycznej
03. Poszukiwanie nowych form aktywności i sposobów spędzania wolnego czasu	04. Dbanie o własne zdrowie
05. Potrzeba ciągłego uczenia się i dokształcania	06. Zmiana dotychczasowego zawodu
07. Osiągnięcie sukcesu zawodowego	08. Zdobywanie i utrzymanie odpowiedniego dla siebie statusu materialnego (ekonomicznego)
09. Nauczanie, doradzanie i szkolenie innych	10. Osiąganie satysfakcji z wykonywanej pracy
11. Ustanowienie satysfakcjonujących związków z własnymi dziećmi	12. Zaakceptowanie dorastania dzieci i ich usamodzielniania się
13. Pomaganie własnym dzieciom	14. Akceptacja faktu starzenia się własnych rodziców
15. Radzenie sobie ze stratą rodziców	16. Czerpanie radości i zadowolenia z czasu spędzanego wspólnie z partnerem
17. Satysfakcja z życia seksualnego	18. Angażowanie się w relacje przyjacielskie
19. Utrzymywanie stałych kontaktów z osobami z własnej grupy wiekowej	20. Troska o swoich uczniów, współpracowników, wychowanków
21. Aktywne działanie na rzecz społeczności lokalnej	22. Dbanie o środowisko naturalne
23. Poszukiwanie możliwości zapewnienia sobie i swojej rodzinie bezpieczeństwa finansowego	24. Podsumowywanie dotychczasowych osiągnięć i poszukiwanie nowych źródeł satysfakcji w życiu
25. Bycie twórczym i pomysłowym w rozwiązywaniu codziennych problemów	26. Spełnianie własnych marzeń i pragnień
27. Niezależność sądów i opinii	28. Zdolność do kierowania się własnym systemem wartości

Źródło: opracowanie własne

Jako ostatnie analizie poddano treści pozycji wchodzących w skład narzędzia przeznaczonego dla osób w okresie późnej dorosłości. Sędziowie oceniali 28 pozycji (tabela 4). Troje sędziów dokonało następującego podziału pozycji do kategorii oraz przypisało im nazwy: (1) rodzina i bliskie związki: 9, 11, 15, 17, 19, 21, 23; (2) dochody: 24, 26, 28; (3) generatywność: 10, 14, 18, 25, 27; (4) zdrowie (akceptacja zmian): 1, 3, 5, 13; (5) pasje i rozwój osobisty: 4, 6, 20, 22. Sędziowie uznali, iż pozycje 2, 7, 8, 12 i 16 znaczeniowo pokrywają się z innymi pozycjami, które wchodzą w skład poszczególnych kategorii i w celu skrócenia ostatecznej długości kwestionariusza mogą zostać usunięte.

Tabela 4. Treść pozycji – późna dorosłość

01. Akceptacja zmian związanych ze starzeniem się organizmu	02. Utrzymywanie kontaktów z młodszymi
03. Przystosowanie się do pojawiających się ograniczeń	04. Rozwijanie pasji i zainteresowań
05. Dbanie o dobrą sprawność fizyczną i umysłową	06. Poszukiwanie nowych ciekawych aktywności
07. Podejmowanie nowych ról babci/dziadka	08. Interesowanie się różnymi sprawami, zarówno tymi najbliższymi, jak i zupełnie odległymi i ogólnymi
09. Opieka nad wnukami	10. Branie udziału w spotkaniach różnych grup i stowarzyszeń
11. Opiekowanie się partnerem	12. Poświęcanie własnego czasu i energii na rzecz innych
13. Akceptacja konieczności korzystania z pomocy innych	14. Opiekowanie się młodszymi
15. Pielęgnowanie więzi emocjonalnych i uczuciowych z partnerem	16. Przekazywanie własnej wiedzy i umiejętności innym
17. Posiadanie satysfakcjonującego życia erotycznego	18. Służenie radą i wsparciem
19. Doznawanie poczucia spełnienia i intymności w relacjach z partnerem	20. Angażowanie się w życie religijne i duchowe
21. Poczucie związku i dobre relacje z własnymi dorosłymi już dziećmi	22. Czerpanie radości i poczucia sensu z praktyk religijnych i duchowych
23. Utrzymywanie relacji z bliższą i dalszą rodziną	24. Akceptacja zmniejszających się dochodów
25. Utrzymywanie dobrych, serdecznych relacji sąsiedzkich	26. Poszukiwanie dodatkowych źródeł dochodów
27. Pielęgnowanie dawnych znajomości i nawiązywanie nowych	28. Racjonalne zarządzanie własnymi finansami

Źródło: opracowanie własne

W wyniku przeprowadzonej procedury do wersji pilotażowej kwestionariusza zostało zakwalifikowanych 20 pozycji w wersji dla osób w okresie wczesnej dorosłości, 24 pozycje w wersji dla osób w okresie środkowej dorosłości i 23 pozycje w wersji dla osób w okresie późnej dorosłości. Należy zauważyć, że część kategorii jest specyficzna dla poszczególnych wersji narzędzia, ale kategorie takie, jak: rodzina, rozwój osobisty czy zdrowie powtarzają się w wersjach dla co najmniej dwóch grup wiekowych. Sędziowie oceniający poszczególne wersje narzędzia byli najbardziej zgodni w przypadku pozycji przypisanych okresowi środkowej dorosłości, a najmniej zgodni w swych ocenach w przypadku wersji dla osób w okresie późnej dorosłości.

Administracja kwestionariusza

Narzędzie stosuje się indywidualnie, badacz przedstawia instrukcję, a badani mają za zadanie odnieść się do wszystkich przedstawionych stwierdzeń, zaznaczając właściwe dla siebie odpowiedzi. Punktem odniesienia (układem dla porównań) są ich rówieśnicy (osoby w podobnym wieku), a zatem mają oni ocenić, na ile podane wydarzenia życiowe w ich życiu pojawiły się w podobnym momencie, co u rówieśników, a na ile wcześniej lub później. Jeśli badany stwierdza, iż w jego życiu dane zdarzenie do tej pory nie miało miejsca – nie może zatem określić jego punktualności – zaznacza odpowiedź „Ta sprawa dotąd nie pojawiła się”.

Obliczanie i interpretacja wyników kwestionariusza

Badany wyraża swoją opinię na skali 5-punktowej – kwestionariusz zawiera tylko określenia słowne, bez podanej punktacji:

Dużo wcześniej niż u moich rówieśników	Nieco wcześniej niż u moich rówieśników	Podobnie jak u moich rówieśników	Nieco później niż u moich rówieśników	Dużo później niż u moich rówieśników	Ta sprawa dotąd nie pojawiła się
0	1	2	3	4	

W każdej wersji kwestionariusza, niezależnie od grupy wiekowej, oblicza się pięć wskaźników. Pierwszy wskaźnik (W_1) to suma pozycji, względem których badany wybrał dowolną odpowiedź, poza odpowiedzią typu „Ta sprawa dotąd nie pojawiła się”. Wskaźnik mówi o tym, ile (liczba zaznaczonych zdarzeń ogólnie i w poszczególnych domenach) i jakie (liczba zaznaczonych zdarzeń w poszczególnych domenach w stosunku do wszystkich w danej domenie) zdarzenia wystąpiły w życiu badanego.

Wskaźnik drugi (W_2) to globalna miara poczucia punktualności zdarzeń życiowych. Oblicza się go, przypisując zaznaczonym odpowiedziom punkty, obliczając sumę punktów i dzieląc ją przez liczbę zdarzeń wybranych. Wskaźnik ten może dotyczyć wszystkich zdarzeń wybranych (W_2 globalny) lub zdarzeń wybranych w danym obszarze (W_2 parcjalne).

Wskaźniki kolejne, czyli W_{3a} , W_{3b} i W_{3c} odnoszą się do trzech miar poczucia punktualności, i tak W_{3a} dotyczy zdarzeń życiowych, które w ocenie badanego pojawiały się w tym samym czasie, co u jego rówieśników, W_{3b} odnosi się do zdarzeń ocenionych jako niepunktualne, które pojawiły się wcześniej niż u rówieśników, W_{3c} odnosi się także do zdarzeń ocenionych jako niepunktualne, ale takich, które pojawiły się w odczuciu badanego później niż u rówieśników. W każdym przypadku można obliczyć wskaźnik globalny oraz wskaźniki parcjalne. Liczbę domen (obszarów) ustalono na podstawie analizy czynnikowej. Tabela 5 pokazuje zasady konstruowania wszystkich pięciu wskaźników poczucia punktualności zdarzeń życiowych.

Tabela 5. Wskaźniki oceny poczucia punktualności zdarzeń życiowych

Okres dorobkości	Liczba ocenianych zdarzeń ^(a)	Wskaźnik 1		Wskaźnik 2		Wskaźnik 3a ^(b)		Wskaźnik 3b ^(b)		Wskaźnik 3c ^(b)	
		Zdarzenie wystąpiło wskaźnik globalny / wsk. parcjalne: iloraz liczby wskazanych zdarzeń, tj. bez odpowiedzi „ta sprawa dotąd nie pojawiła się” i wszystkich zdarzeń w %									
		X_{min}	X_{max}	X_{min}	X_{max}	X_{min}	X_{max}	X_{min}	X_{max}	X_{min}	X_{max}
Wczesna	16	0	100	0	4	0	2	0	1	0	4
Środkowa	23	0	100	0	4	0	2	0	1	0	4
Późna	23	0	100	0	4	0	2	0	1	0	4

Gdzie: ^(a) liczbę ocenianych zdarzeń i ich przynależność do danej domeny (obszaru) ustalono w wyniku analizy czynnikowej

^(b) wartości wskaźników 3a + 3b + 3c = wartość wskaźnika 2

Źródło: badania własne

Osoby badane

Badanie kwestionariuszem PPŻ było częścią rozbudowanej procedury badawczej zawierającej m.in. pogłębiony wywiad, skale szacunkowe i dwa inne kwestionariusze (Kaczan, 2009). Badanie objęło 307 osób w podziale na grupę młodych dorosłych – 112 osób (36,5%), grupę osób ze środkowej dorosłości – 109 osób (35,5%) i grupę z okresu późnej dorosłości – 86 osób (28,0%). Wśród osób badanych były zarówno osoby sprawne, jak i osoby z różnymi typami i poziomami ograniczenia sprawności. Charakterystykę badanej grupy przedstawia tabela 6.

Tabela 6. Charakterystyka socjodemograficzna badanej grupy ($n = 307$)

Badane zmienne		Okres dorosłości		Wczesna (%)		Środkowa (%)		Późna (%)	
		$n = 112$		$n = 109$		$n = 86$			
Wiek		22-39 lat		42-60 lat		61-85 lat			
Płeć	kobiety	58	51,79	64	58,72	40	46,51		
	mężczyźni	54	48,21	45	41,28	46	53,49		
Miejsce zamieszkania	wieś	23	20,54	10	9,17	12	13,95		
	małe miasto	27	24,11	35	32,11	17	19,77		
	duże miasto	62	55,36	64	58,72	8	9,30		
Wykształcenie	podstawowe lub zawodowe	27	24,11	50	45,87	38	44,19		
	średnie	59	52,68	49	44,95	28	32,56		
	wyższe	26	23,21	10	9,17	20	23,26		
Stan cywilny	obecnie w związku (małżeństwo, konkubinaty)	50	44,64	70	64,22	43	50,00		
	aktualnie nie jest w żadnym związku	53	47,32	9	8,26	6	6,98		
	kiedyś w związku (separacja, rozwód, wdowieństwo)	9	8,04	30	27,52	37	43,02		

Źródło: badania własne

Badania przeprowadzono w okresie od kwietnia do lipca 2009 roku. Badania przeprowadzili psychologowie i pedagodzy, odpowiednio przeszkoleni z zakresu posługiwania się narzędziem i specyfiki prowadzenia badań z udziałem osób z ograniczeniami sprawności.

Wyniki: analiza czynnikowa wyników kwestionariusza PPZŻ

Wersja kwestionariusza PPZŻ-WD

Pierwszym podjętym krokiem była eksploracyjna analiza czynnikowa bez wskazywania liczby czynników, wykonana na wynikach surowych. Otrzymano siedem czynników, w tym dwa, które zawierały po jednym pytaniu i jeden, w którym występowała ujemna korelacja pomiędzy wchodzącymi w jego skład dwoma pytaniami. Pozostałe czynniki były trudno interpretowalne. Zdecydowano zatem o przeprowadzeniu ponownej analizy czynnikowej na wynikach standaryzowanych (z)² w podziale na liczbę czynników odpowiadającą liczbie czterech czynników wyłonionych wcześniej przez sędziów kompetentnych (por. tabela 7).

² Standaryzowanie wyników zachowuje informacje o właściwościach rozproszenia danych (odchylenia standardowe), a ponadto wzbogaca je o dodatkowe informacje o parametrach wyniku na tle próby.

Tabela 7. Wyniki analizy czynnikowej – macierz rotowanych składowych: wczesna dorosłość

Numer i treść pozycji	Składnik			
	1	2	3	4
04. Opieka i wychowanie dzieci	0,778	–	-0,116	–
02. Przyjście na świat pierwszego dziecka	0,750	-0,103	-0,247	–
01. Wybór partnera życiowego	0,691	0,187	0,120	–
19. Satysfakcja z życia seksualnego	0,676	–	0,224	–
20. Posiadanie bliskich związków emocjonalnych i czerpanie z nich radości	0,668	0,190	0,331	–
03. Uczenie się życia z partnerem	0,603	0,253	0,149	–
09. Zdobycie niezależności finansowej	-0,103	0,768	0,125	–
06. Zarządzanie domem i organizacja życia domowników	0,296	0,730	0,147	-0,183
07. Planowanie własnych wydatków i inwestycji	–	0,661	0,464	-0,112
05. Rozpoczęcie pracy i wybór ścieżki kariery zawodowej	0,115	0,635	–	0,138
17. Podnoszenie kwalifikacji zawodowych	0,144	0,605	–	0,466
08. Zakup mieszkania	-0,104	0,242	0,227	-0,217
14. Rozwijanie własnych zainteresowań i hobby	–	–	0,808	0,194
15. Spotkania towarzyskie i miła zabawa	0,201	0,171	0,733	–
13. Podtrzymywanie kontaktów z rówieśnikami i nawiązywanie nowych znajomości i przyjaźni	0,145	–	0,649	–
12. Pomaganie własnej rodzinie (rodzicom, rodzeństwu, krewnym)	-0,150	0,220	0,498	-0,375
16. Zwiedzanie i poznawanie nowych miejsc	0,294	0,261	0,487	0,134
18. Nauka języków obcych	0,158	–	0,285	0,690
10. Działalność w partiach politycznych i stowarzyszeniach	0,123	0,272	–	-0,571
11. Bycie wolontariuszem	–	0,165	–	0,461
wartości własne przed rotacją	4,48	2,62	1,49	1,42
procent wariancji wyjaśniony przez czynnik przed rotacją	22,44	13,11	7,49	7,13
wartości własne po rotacji	3,33	2,46	2,28	2,01
procent wariancji wyjaśniony przez czynnik po rotacji	16,65	12,32	11,14	10,07
Metoda wyodrębniania czynników – głównych składowych: metoda rotacji – Varimax z normalizacją Kaisera; rotacja osiągnęła zbieżność w 5 iteracjach				

Źródło: badania własne

W wyniku przeprowadzonej analizy cztery czynniki objęły 19 na 20 pytań. Jedno pytanie dotyczące zakupu mieszkania (nr 8) nie uzyskało na tyle zadowolających właściwości, aby można je było włączyć do któregoś z czynników. Problematyczny okazał się również ostatni z czynników, który składa się z trzech pytań korelujących ze sobą ujemnie. Pytania 8, 10 i 11 charakteryzowały się dużą liczbą odpowiedzi typu: „ta sprawa mnie nie dotyczy” – na 113 badanych było to odpowiednio: 78, 92 i 89 osób, co może wskazywać, że te obszary życia w grupie młodszych badanych nie wystąpiły jako ważne czy znaczące dla nich zdarzenie życiowe. Wraz z „nauką języków obcych” (pytanie 18) są to pytania, które nie weszły do dalszych analiz. Treść 16 pytań oraz wartości psychometryczne każdego z trzech czynników i ich składowych prezentuje tabela 8. Dla poszczególnych czynników, które możemy traktować jako wyodrębnione podskale, obliczono wartości współczynnika rzetelności *alfa*-Cronbacha. Pierwsze dwa uzyskały wysokie wskaźniki rzetelności (0,891 i 0,825), trzeci z czynników uzyskał umiarkowany (0,688), ale zadowolający wskaźnik rzetelności.

Tabela 8. Wartości psychometryczne składowych trzech czynników w kwestionariuszu PPZZ-WD

Podskale i ich składowe	Średnia skali po usunięciu pozycji	Wariancja skali po usunięciu pozycji	Korelacja pozycji ogółem	<i>alfa</i> -Cronbacha po usunięciu pozycji
Czynnik 1: RODZINA I BLISKIE ZWIĄZKI	(Wartość współczynnika <i>alfa</i> -Cronbacha = 0,891)			
04. Opieka i wychowanie dzieci	-0,496	13,138	0,735	0,868
02. Przyjście na świat pierwszego dziecka	-0,350	12,894	0,748	0,866
01. Wybór partnera życiowego	-0,324	13,738	0,738	0,868
03. Uczenie się życia z partnerem	-0,176	14,223	0,559	0,896
19. Satysfakcja z życia seksualnego	-0,479	13,552	0,789	0,860
20. Bliskie związki emocjonalne i czerpanie z nich radości	-0,244	13,715	0,708	0,872
Czynnik 2: PRACA I NIEZALEŻNOŚĆ MATERIALNA	(Wartość współczynnika <i>alfa</i> -Cronbacha = 0,825)			
05. Rozpoczęcie pracy i wybór ścieżki kariery zawodowej	-0,351	10,347	0,543	0,813
06. Zarządzanie domem i organizacja życia domowników	-0,390	9,545	0,714	0,763
07. Planowanie własnych wydatków inwestycji	-0,162	9,870	0,687	0,772
09. Zdobywanie niezależności finansowej	-0,284	9,863	0,657	0,780
17. Podnoszenie kwalifikacji zawodowych	-0,402	10,606	0,510	0,822

cd. tabeli 8

Czynnik 3: PASJE I CZAS WOLNY		(Wartość współczynnika <i>alfa</i> -Cronbacha = 0,688)			
12.	Pomaganie własnej rodzinie (rodzicom, rodzeństwu, krewnym)	-0,204	7,859	0,314	0,694
13.	Podtrzymywanie kontaktów z rówieśnikami i nawiązywanie nowych znajomości i przyjaźni	-0,152	7,274	0,465	0,629
14.	Rozwijanie własnych zainteresowań i hobby	-0,213	6,784	0,566	0,583
15.	Spotkania towarzyskie i miła zabawa	-0,211	7,152	0,533	0,601
16.	Zwiedzanie i poznawanie nowych miejsc	-0,195	7,692	0,357	0,676

Źródło: badania własne

Wersja kwestionariusza PPZŻ-ŚD

Podobne procedury, jak w przypadku wersji kwestionariusza dla grupy młodych dorosłych, zastosowano w wersji przeznaczony dla osób z okresu środkowej dorosłości. Eksploracyjna analiza czynnikowa bez ustalonej z góry liczby czynników, przeprowadzona na wynikach surowych nie przyniosła pożądanych rezultatów. W kolejnym kroku – na wynikach standaryzowanych – przeprowadzono analizę czynnikową z wprowadzoną liczbą czynników (pięć czynników), która była zgodna z liczbą wskazywaną przez sędziów kompetentnych. Uzyskane wyniki przedstawia tabela 9.

Tabela 9. Wyniki analizy czynnikowej – macierz rotowanych składowych: środkowa dorosłość

Numer i treść pozycji	Składnik				
	1	2	3	4	5
22. Podsumowywanie własnych osiągnięć i poszukiwanie nowych źródeł satysfakcji w życiu	0,709	–	–	–	0,179
21. Poszukiwanie możliwości zapewnienia sobie i swojej rodzinie bezpieczeństwa finansowego	0,683	0,118	–	–	0,114
05. Ciągła potrzeba uczenia się i doształcania	0,648	–	0,218	–	–
23. Bycie twórczym, pomysłowym w rozwiązywaniu codziennych problemów	0,486	0,200	0,182	0,100	0,411
11. Ustanowienie satysfakcjonujących związków z własnymi dziećmi	–	0,725	0,163	-0,129	–

cd. tabeli 9

16.	Czerpanie radości i zadowolenia z czasu spędzanego wspólnie z partnerem	-	0,683	-	0,131	-
13.	Pomaganie własnym dzieciom	0,416	0,586	-0,142	-	-
17.	Satysfakcja z życia seksualnego	-	0,545	-	-	0,286
12.	Zaakceptowanie dorastania dzieci i ich usamodzielniania się	0,445	0,516	-	0,136	-0,425
06.	Zmiana zawodu	-0,141	0,131	0,634	0,207	-
03.	Poszukiwanie nowych form aktywności i sposobów spędzania wolnego czasu	0,389	-0,224	0,510	-	-0,131
24.	Spełnianie własnych marzeń i pragnień	0,100	0,186	0,500	-0,333	0,411
07.	Osiągnięcie sukcesu zawodowego	0,196	0,135	0,500	-	0,250
04.	Dbanie o własne zdrowie	-0,321	0,467	0,478	-0,100	-0,126
09.	Nauczanie, doradzanie i szkolenie innych	0,254	-	0,476	0,187	0,235
08.	Zdobycie i utrzymanie odpowiedniego dla siebie statusu materialnego (ekonomicznego)	0,306	-	0,412	-	-
15.	Radzenie sobie ze stratą rodziców	0,223	-0,160	-0,104	0,733	-
14.	Akceptacja faktu starzenia się własnych rodziców	-	0,137	0,109	0,606	-
02.	Zaakceptowanie i przystosowanie się do zmian we własnej sprawności fizycznej	-	-0,114	0,344	0,582	-
01.	Zaakceptowanie i przystosowanie się do zmian w wyglądzie własnego ciała	-0,171	0,122	-	0,518	0,112
10.	Osiąganie satysfakcji z wykonywanej pracy	0,316	0,248	0,221	-0,353	-0,212
18.	Angażowanie się w relacje przyjacielskie	0,121	0,113	0,199	-	0,620
20.	Troska o swoich uczniów, współpracowników, wychowanków	0,145	0,286	-0,282	0,230	0,608
19.	Utrzymywanie stałych kontaktów z osobami z własnej grupy wiekowej	-	-	0,237	-	0,526
	wartości własne przed rotacją	3,80	2,07	1,91	1,73	1,50
	procent wariacji wyjaśniony przez czynnik przed rotacją	15,83	8,44	7,98	7,22	6,26
	wartości własne po rotacji	2,71	2,26	2,11	1,98	1,90
	procent wariacji wyjaśniony przez czynnik po rotacji	11,30	9,42	8,81	8,25	7,93

Metoda wyodrębniania czynników – głównych składowych:
metoda rotacji – Varimax z normalizacją Kaisera; rotacja osiągnęła zbieżność w 10 iteracjach

Źródło: badania własne

W pięciu wyodrębnionych czynnikach znalazły się 23 pytania. Dla potrzeb dalszych analiz wyłączono jednak pytanie 10, które nie uzyskało zadowalających korelacji z żadnym z czynników. Treść pytań oraz wartości psychometryczne każdego z pięciu czynników i ich składowych prezentuje tabela 10. Dla poszczególnych czynników obliczono wartości współczynnika rzetelności *alfa*-Cronbacha. Najwyższy wskaźnik rzetelności uzyskał czynnik trzeci (0,806), a nieco niższe, ale również na dobrym poziomie czynnik pierwszy (0,774) i drugi (0,737). Czynniki czwarty (0,582) i piąty (0,516) uzyskały umiarkowane wskaźniki rzetelności, jednak autorzy zdecydowali o ich pozostawieniu i wykorzystywaniu w dalszych analizach³.

Tabela 10. Wartości psychometryczne składowych pięciu czynników w kwestionariuszu PPZŻ-ŚD

Podskale i ich składowe	Średnia skali po usunięciu pozycji	Wariancja skali po usunięciu pozycji	Korelacja pozycji ogółem	<i>alfa</i> -Cronbacha po usunięciu pozycji
Czynnik 1: TWÓRCZOŚĆ I ROZWÓJ	(Wartość współczynnika <i>alfa</i> -Cronbacha = 0,774)			
05. Ciągła potrzeba uczenia się i doksztalcania	-0,027	5,917	0,598	0,710
21. Poszukiwanie możliwości zapewnienia sobie i swojej rodzinie bezpieczeństwa finansowego	-0,126	5,676	0,610	0,703
23. Bycie twórczym, pomysłowym w rozwiązywaniu codziennych problemów	-0,086	6,393	0,484	0,765
22. Podsumowywanie własnych osiągnięć i poszukiwanie nowych źródeł satysfakcji w życiu	-0,124	5,310	0,622	0,696
Czynnik 2: RODZINA	(Wartość współczynnika <i>alfa</i> -Cronbacha = 0,737)			
11. Ustanowienie satysfakcjonujących związków z własnymi dziećmi	-0,212	7,697	0,548	0,674
12. Zaakceptowanie dorastania dzieci i ich usamodzielniania się	-0,318	7,216	0,565	0,664
13. Pomaganie własnym dzieciom	-0,284	7,085	0,560	0,666
16. Czerpanie radości i zadowolenia z czasu spędzanego wspólnie z partnerem	0,006	7,774	0,516	0,685
01. Satysfakcja z życia seksualnego	-0,161	8,661	0,315	0,755

³ Problematykę interpretacji współczynnika *alfa* oraz możliwych ograniczeń w jego stosowaniu porusza Schmitt (1996).

cd. tabeli 10

Czynnik 3: AKTYWNOŚĆ I SUKCES		(Wartość współczynnika <i>alfa</i> -Cronbacha = 0,806)			
06.	Zmiana zawodu	-0,051	20,340	0,424	0,800
07.	Osiągnięcie sukcesu zawodowego	-0,135	17,754	0,655	0,761
08.	Zdobycie i utrzymanie odpowiedniego dla siebie statusu materialnego (ekonomicznego)	0,109	18,203	0,605	0,770
09.	Nauczanie, doradzanie i szkolenie innych	-0,113	17,955	0,647	0,763
03.	Poszukiwanie nowych form aktywności i sposobów spędzania wolnego czasu	0,222	18,443	0,485	0,792
24.	Spełnianie własnych marzeń i pragnień	0,041	16,172	0,694	0,750
04.	Dbanie o własne zdrowie	0,257	20,775	0,294	0,821
Czynnik 4: AKCEPTACJA ZMIAN		(Wartość współczynnika <i>alfa</i> -Cronbacha = 0,582)			
01.	Zaakceptowanie i przystosowanie się do zmian w wyglądzie własnego ciała	-0,104	4,260	0,355	0,517
02.	Zaakceptowanie i przystosowanie się do zmian we własnej sprawności fizycznej	-0,120	4,411	0,336	0,532
14.	Akceptacja faktu starzenia się własnych rodziców	-0,144	3,978	0,395	0,485
15.	Radzenie sobie ze stratą rodziców	-0,205	4,186	0,368	0,507
Czynnik 5: GENERATYWNOŚĆ		(Wartość współczynnika <i>alfa</i> -Cronbacha = 0,516)			
18.	Angażowanie się w relacje przyjacielskie	-0,069	2,519	0,388	0,320
19.	Utrzymywanie stałych kontaktów z osobami z własnej grupy wiekowej	-0,207	2,630	0,327	0,422
20.	Troska o swoich uczniów, współpracowników, wychowanków	-0,243	2,789	0,280	0,496

Źródło: badania własne

Wersja kwestionariusza PPŻ – późny okres dorosłości

Podobne procedury, jak w przypadku wersji kwestionariusza dla okresu wczesnej i środkowej dorosłości zastosowano w wersji przeznaczonej dla osób z grupy najstarszej. Eksploracyjna analiza czynnikowa bez ustalonej z góry liczby czynników, przeprowadzona na wynikach surowych, nie przyniosła pożądanego rezultatu. W kolejnym kroku – na wynikach standaryzowanych – przeprowadzono analizę czynnikową z wprowadzoną liczbą pięciu czynników, która była zgodna z liczbą wskazaną przez sędziów kompetentnych. Uzyskane wyniki przedstawia tabela 11.

Tabela 11. Wyniki analizy czynnikowej – macierz rotowanych składowych: późna dorosłość

Numer i treść pozycji	Składnik				
	1	2	3	4	5
03. Pielęgnowanie więzi emocjonalnych i uczuciowych z partnerem	0,827	0,230	0,154	–	–
19. Doznawanie poczucia spełnienia i intymności w relacjach z partnerem	0,775	–	–	0,278	–
14. Posiadanie satysfakcjonującego życia erotycznego	0,732	-0,196	0,137	0,184	–
04. Poczucie związku i dobre relacje z własnymi dorosłymi dziećmi	0,443	0,441	–	-0,128	0,397
09. Utrzymywanie relacji z bliższą i dalszą rodziną	–	0,699	0,138	0,212	0,100
13. Opieka nad wnukami	–	0,693	-0,127	0,180	–
10. Opiekowanie się młodszymi	–	0,592	–	–	–
07. Utrzymywanie dobrych, serdecznych relacji sąsiedzkich	-0,327	0,517	0,410	0,172	0,164
23. Opiekowanie się partnerem	0,479	0,486	-0,104	–	-0,171
21. Służenie radą i wsparciem	0,337	0,465	0,464	–	–
17. Poszukiwanie nowych ciekawych aktywności	–	-0,155	0,768	–	0,109
16. Dbanie o dobrą sprawność fizyczną i umysłową	–	0,135	0,694	–	–
22. Rozwijanie pasji i zainteresowań	0,214	0,116	0,585	0,111	-0,188
15. Akceptacja konieczności korzystania z pomocy innych	0,229	0,213	-0,419	0,413	–

cd. tabeli 11

12.	Czerpanie radości i poczucia sensu z praktyk religijnych i duchowych	-	0,208	-	0,801	-
20.	Angażowanie się w życie religijne i duchowe	-	0,120	0,280	0,800	-
18.	Akceptacja zmian związanych ze starzeniem się organizmu	-	-0,208	-0,158	0,570	0,149
11.	Pielęgnowanie dawnych znajomości i nawiązywanie nowych	0,106	0,371	0,146	0,383	-
05.	Akceptacja zmniejszających się dochodów	0,159	0,137	-0,247	-	0,761
02.	Branie udziału w spotkaniach różnych grup i stowarzyszeń	0,155	-	0,283	-	0,622
06.	Poszukiwanie dodatkowych źródeł dochodów	-0,209	-	0,168	0,310	0,505
08.	Racjonalne zarządzanie własnymi finansami	-0,202	0,386	0,344	-	0,395
01.	Przystosowanie się do pojawiających się ograniczeń	-0,337	-	-0,178	-	0,393
	wartości własne przed rotacją	4,18	2,44	1,93	1,78	1,49
	procent wariancji wyjaśniony przez czynnik przed rotacją	18,17	10,62	8,39	7,77	6,51
	wartości własne po rotacji	2,91	2,57	2,41	2,35	1,59
	procent wariancji wyjaśniony przez czynnik po rotacji	12,66	11,17	10,48	10,22	6,93
Metoda wyodrębniania czynników – głównych składowych: metoda rotacji – Varimax z normalizacją Kaisera; rotacja osiągnęła zbieżność w 7 iteracjach						

Źródło: badania własne

W tabeli 12 przedstawiono współczynniki *alfa*-Cronbacha dla każdego z czynników. W przypadku pytań 4 i 11 na podstawie analizy ich treści oraz siły związku z wyodrębnionymi czynnikami uznano, że powinny one znaleźć się w czynniku drugim, który dzięki temu staje się bardziej spójny teoretycznie, a wskaźnik rzetelności *alfa*-Cronbacha wzrasta po ich dołączeniu z 0,801 do 0,829. Czynnik drugi (0,829) i pierwszy (0,781) uzyskały wysokie wskaźniki rzetelności. Natomiast czynniki trzeci (0,670), czwarty (0,631) i piąty (0,601) uzyskały niższe, ale zadowalające wskaźniki rzetelności.

Tabela 12. Wartości psychometryczne składowych pięciu czynników w kwestionariuszu PPŻ-PD

Podskale i ich składowe	Średnia skali po usunięciu pozycji	Wariancja skali po usunięciu pozycji	Korelacja pozycji ogółem	<i>alfa</i> -Cronbacha po usunięciu pozycji
Czynnik 1: RODZINA (Wartość współczynnika <i>alfa</i> -Cronbacha = 0,781)				
03. Pielęgnowanie więzi emocjonalnych i uczuciowych z partnerem	-0,245	4,914	0,757	0,633
14. Posiadanie satysfakcjonującego życia erotycznego	-0,270	5,700	0,553	0,744
19. Doznawanie poczucia spełnienia i intymności w relacjach z partnerem	-0,245	5,399	0,655	0,692
Czynnik 2: RELACJE Z INNYMI (Wartość współczynnika <i>alfa</i> -Cronbacha = 0,829)				
04. Poczucie związku i dobre relacje z własnymi dorosłymi dziećmi	-0,893	22,612	0,461	0,823
07. Utrzymywanie dobrych, serdecznych relacji sąsiedzkich	-0,936	22,894	0,462	0,822
09. Utrzymywanie relacji z bliższą i dalszą rodziną	-0,729	21,867	0,699	0,792
10. Opiekowanie się młodszymi	-0,799	22,539	0,553	0,809
11. Pielęgnowanie dawnych znajomości i nawiązywanie nowych	-0,860	22,516	0,539	0,811
13. Opieka nad wnukami	-0,954	20,558	0,731	0,784
21. Służenie radą i wsparciem	-0,983	23,247	0,511	0,815
23. Opiekowanie się partnerem	-0,920	22,069	0,511	0,816
Czynnik 3: AKTYWNOŚĆ I PASJE (Wartość współczynnika <i>alfa</i> -Cronbacha = 0,670)				
16. Dbanie o dobrą sprawność fizyczną i umysłową	0,055	2,469	0,532	0,506
17. Poszukiwanie nowych ciekawych aktywności	0,046	2,405	0,556	0,472
22. Rozwijanie pasji i zainteresowań	-0,053	2,953	0,367	0,716
Czynnik 4: ROZWÓJ DUCHOWY (Wartość współczynnika <i>alfa</i> -Cronbacha = 0,631)				
12. Czerpanie radości i poczucia sensu z praktyk religijnych i duchowych	-0,204	6,813	0,578	0,477
15. Akceptacja konieczności korzystania z pomocy innych	-0,207	8,335	0,283	0,626

cd. tabeli 12

18.	Akceptacja zmian związanych ze starzeniem się organizmu	-0,131	8,341	0,261	0,637
20.	Angażowanie się w życie religijne i duchowe	-0,230	6,939	0,542	0,495

Czynnik 5: SYTUACJA MATERIALNA (Wartość współczynnika *alfa*-Cronbacha = 0,601)

01.	Przystosowanie się do pojawiających się ograniczeń	-0,143	5,641	0,312	0,572
02.	Branie udziału w spotkaniach różnych grup i stowarzyszeń	0,085	5,398	0,357	0,547
05.	Akceptacja zmniejszających się dochodów	0,191	5,868	0,326	0,562
06.	Poszukiwanie dodatkowych źródeł dochodów	0,154	5,641	0,364	0,543
08.	Racjonalne zarządzanie własnymi finansami	0,053	5,550	0,433	0,509

Źródło: badania własne

Charakterystyka czynników wyodrębnionych dla trzech okresów dorosłości

Tabela 13 przedstawia czynniki wyodrębnione dla trzech wersji narzędzia badającego poczucie punktualności zdarzeń życiowych – odpowiednio dla trzech okresów dorosłości.

Tabela 13. Charakterystyka skal wchodzących w skład kwestionariusza PPZŻ

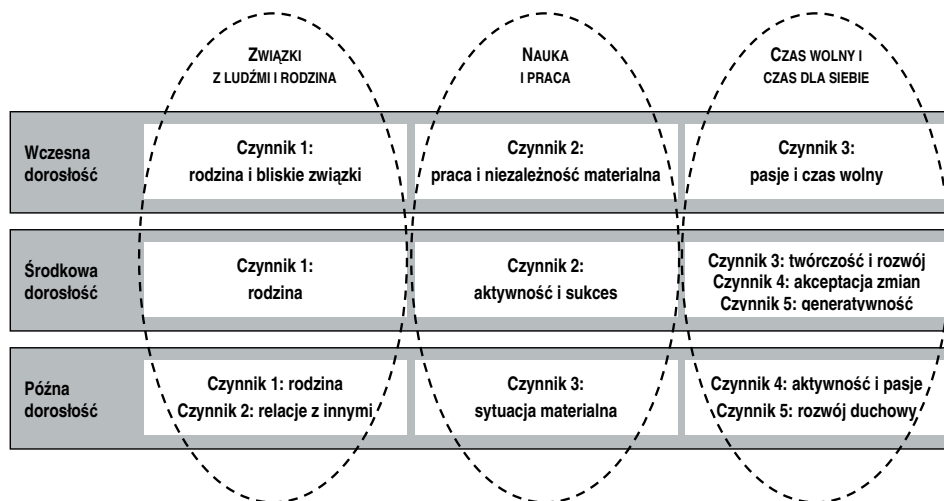
Wersja PPZŻ	Liczba pytań		Nazwa wyodrębnionego czynnika	Liczba pozycji	Charakterystyka
	Wyjściowa	Po analizie czynnikowej			
Wczesna dorosłość	20	16	(1) rodzina i bliskie związki	6	Nawiązanie i utrzymanie bliskich relacji intymnych, w tym o charakterze erotycznym; założenie rodziny
			(2) praca i materialna niezależność	5	Podjęcie pracy i osiągnięcie niezależności materialnej (instrumentalnej) od rodziny pochodzenia
			(3) pasje i czas wolny	5	Wykorzystanie czasu wolnego, inwestowanie w siebie, ale też pomaganie rodzinie

cd. tabeli 13

Środkowa dorosłość	24	23	(1) twórczość i rozwój	4	Bycie otwartym i twórczym wobec wyzwań, refleksja nad dotychczasowym przebiegiem życia
			(2) rodzina	5	Relacje z partnerem i dorosłymi dziećmi
			(3) aktywność i sukces	7	Poczucie spełnienia i zadowolenia, osiągnięcie satysfakcjonującej pozycji zawodowej i społecznej
			(4) akceptacja zmian	4	Dostrzeganie i godzenie się z faktem upływu czasu
			(5) generatywność	3	Afiliacja do własnej grupy wiekowej, postawa mentorska wobec młodszych
Późna dorosłość	23	23	(1) rodzina	3	Relacje intymne, w tym erotyczne, z partnerem
			(2) relacje z innymi	8	Relacje z innymi ludźmi w tym z dziećmi, wnukami i dalszą rodziną oraz sąsiadami i znajomymi
			(3) aktywność i pasje	3	Utrzymanie dobrej kondycji i dbanie o sprawność
			(4) rozwój duchowy	4	Rozwój w obszarze duchowym i akceptacja swojego wieku
			(5) sytuacja materialna	5	Radzenie sobie z sytuacją materialną przez wykorzystanie dostępnych i zdobycie nowych środków materialnych

Źródło: opracowanie własne

Projektowane narzędzie służy do badania poczucia punktualności zdarzeń życiowych, powiązanych z realizacją zadań rozwojowych, w związku z tym ma w założeniu ujmować wszystkie ważne i znaczące obszary aktywności człowieka dorosłego. W kolejnym kroku sprawdzono zatem, czy i na ile czynniki (domeny) wyodrębnione w każdej fazie dorosłości – mimo różnic w zawartości, tj. w treści pozycji, co jest nieuniknione, jeśli mają one być adekwatne do zmieniających się potrzeb rozwojowych każdego z etapów życia – są podobne na poziomie głębszej struktury. Zakładamy bowiem, że mimo zmieniających się sposobów wyrażania i zaspokajania potrzeb w kolejnych okresach dorosłości można je podzielić na trzy najbardziej ogólne kręgi aktywności – na trzy domeny: (1) związki z ludźmi i rodzina, (2) nauka i praca, (3) czas wolny i czas dla siebie. Rycina 1 prezentuje ten podział.

Rycina 1. Struktura czynnikowa kwestionariusza PPZ w trzech okresach dorosłości

Źródło: opracowanie własne

Podsumowanie i wnioski

Poczucie realizowania ważnych zadań życiowych w wyznaczonym dla nich – biologicznie i społecznie – czasie daje ludziom dorosłym przekonanie o tym, że bieg ich życia jest pod tym względem podobny do tego, co dzieje się z ich rówieśnikami. Możliwość porównywania się i kształtowania na tej podstawie własnego poczucia punktualności stanowi ważny element wpływający na zadowolenie z życia (por. Krings i wsp., 2008). Badanie tego konstruktów wymaga stworzenia narzędzia, które jest adekwatne treściowo dla każdej z grup wiekowych, ale jednocześnie ujmuje samą punktualność w oderwaniu do konkretnej treści zadań.

Zdawaliśmy sobie sprawę, iż najkorzystniejsze byłoby zaprezentowanie wszystkim badanym niezależnie od wieku tego samego zestawu zadań i dopiero na tej podstawie określanie punktualności ich pojawienia się. Jednak narzędzie w takiej wersji byłoby bardzo obszerne i ze względu na specyfikę badanych osób (niepełnosprawni i osoby starsze) bardzo męczące, a przez to mało rzetelne przynajmniej w odniesieniu do części osób badanych.

Powstałe trzy wersje kwestionariusza charakteryzują się dobrymi parametrami psychometrycznymi – wyłonione czynniki nie tylko uzyskały zadowalające wielkości współczynnika *alfa*-Cronbacha, ale są też spójne pod względem teoretycznym. Zarówno w domenie pierwszej (rodzina i bliskie związki), jak i w drugiej (praca i edukacja) liczba czynników dla wszystkich wersji narzędzia jest podobna i możemy zakładać, że

w sposób kompletny pokrywa obszary aktywności i zadania, jakie stają przed ludźmi w ciągu całego ich dorosłego życia. W trzeciej domenie (czas wolny i czas dla siebie) można zaobserwować znaczące różnice między grupami wiekowymi w liczebności czynników i wchodzących w ich skład pozycji. Taka sytuacja może wynikać z większej różnorodności odpowiedzi badanych w tym obszarze, szczególnie w przypadku osób z okresu środkowej, jak i późnej dorosłości. Może się to jednak wiązać także z mniej sprecyzowanym poglądem na zadania przynależące do tej domeny i trudnością w określeniu ich punktualności. Być może wynika to z faktu, że zadania z tej domeny są bardziej powiązane z indywidualnym funkcjonowaniem poza ustalonymi rolami, np. rodzinnymi i zawodowymi. Ponadto, jako bardziej zależne od osobistych doświadczeń i uwarunkowań, np. osobowościowych czy temperamentalnych, są w samej swej istocie bardziej „niepunktualne”, w przeciwieństwie do dwóch pozostałych domen, które obejmują zadania w dużo większym stopniu zależne od społecznych oczekiwań i norm.

Literatura cytowana

- Bee, H. (2004). *Psychologia rozwoju człowieka*. Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo.
- Bee, H., Bjorklund, B. R. (2004). *The journey of adulthood*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Brzezińska, A. (2000; kolejne wyd. 2001, 2004, 2005, 2007). *Społeczna psychologia rozwoju*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Brzezińska, A. (2005). Współzależność kontekstu rozwoju, stylu życia i struktury Ja. W: J. Kmita, I. Kotowa, J. Sojka (red.) *Nauka. Humanistyka. Człowiek. Prace dedykowane Profesor Krystynie Zamiarze w czterdziestolecie pracy naukowej* (s. 57-74). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Brzezińska, A. I., Appelt, K., Ziółkowska, B. (2008). Psychologia rozwoju człowieka. W: J. Strelau, D. Doliński (red.) *Psychologia. Podręcznik akademicki* (s. 95-292). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Brzezińska, A. I., Piotrowski, K. (w druku). Diagnoza statusów tożsamości w okresie adolescencji i wyłaniającej się dorosłości Skalą Wymiarów Rozwoju Tożsamości (DIDS). *Studia Psychologiczne*, 3(47).
- Buhl, H. M., Lanz, M. (2007). Emerging adulthood in Europe: common traits and variability across five European countries. *Journal of Adolescent Research*, 22(5), 439-443.
- Erikson, E. H. (1950). *Childhood and society*. New York: Norton.
- Franz, C. E., White, K. M. (1985). Individuation and attachment in personality development: extending Erikson's theory. *Journal of Personality*, 53(2), 224-256.
- Giddens, A. (2005). *Socjologia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Glover, R., J. (2000). Developmental tasks of adulthood: implications for counseling

- community college students. *Community College Journal of Research and Practice*, 24, 505-514.
- Grob, A., Krings, F., Bangerter, A. (2001). Life markers in biographical narratives of people from three cohorts: A life span perspective in its historical context. *Human Development*, 44(4), 171-190.
- Havighurst, R. J. (1981). *Developmental tasks and education*. New York: Longman.
- Helson, R., Mitchell, V., Moane, G. (1984). Personality and patterns of adherence and nonadherence to the social clock. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46, 1079-1096.
- Helson, R., Srivastava, S. (2001). Three paths of adult development: Conservers, seekers and achievers. *Journal of Personality and Social psychology*, 80(6), 995-1010.
- Kaczan, R. (2009). *Koncepcja narzędzi badawczych dla modułu 3a pt.: Historia życia i trajektorie życiowe*. Warszawa: Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej (maszynopis niepublikowany, przygotowany w ramach projektu systemowego PFRON/EFS / SWPS nr WND-POKL-01.03.06-00-041/08 pt.: *Ogólnopolskie badanie sytuacji, potrzeb i możliwości osób niepełnosprawnych na lata 2008-2010*).
- Krings, F. et al. (2008). Cohort differences in personal goals and life satisfaction in young adulthood: Evidence for historical shifts in developmental tasks. *Journal of Adult Development*, 15, 93-105.
- Lanz, M., Tagliabue, S. (2007). Do i really need someone in order to become an adult? Romantic relationships during emerging adulthood in Italy. *Journal of Adolescent Research*, 22(5), 531- 549.
- Levinson, D. J. (1986). A conception of adult development. *American Psychologist*, 41(1), 3-13.
- Maček, P., Bejcek, J., Vaničková, J. (2007). Contemporary Czech emerging adults: generation growing up in the period of social changes. *Journal of Adolescent Research*, 22(5), 444-475.
- Mach, B. W. (2003). *Pokolenie historycznej nadziei i codziennego ryzyka. Społeczne losy osiemnastolatków z roku 1989*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN.
- McCrae, R. R., Costa Jr., P. T. (2005). *Osobowość dorosłego człowieka*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Pulkkinen, L., Nurmi, J. E., Kokko, K. (2002). Personal goals and well-being. W: L. Pulkkinen, A. Caspi (red.) *Paths to successful development* (s. 331-352). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ryff, C. D. (1995). Psychological well-being in adult life. *Current Directions in Psychological Science*, 4, 99-104.
- Schmitt, N. (1996). Uses and abuses of coefficient alpha. *Psychological Assessment*, 8(4), 350-353.